

УДК 82.09+001]:070.481

Лариса Домбровська,
науковий співробітник
Державної науково-педагогічної
бібліотеки України
імені В. О. Сухомлинського

Валентина Гулак,
молодший науковий співробітник
Державної науково-педагогічної
бібліотеки України
імені В. О. Сухомлинського

Журнал "Літературно-науковий вісник" (1898—1932) — правдиве свідчення доби

У статті висвітлено історичне значення журналу "Літературно-науковий вісник" (1898—1932) як всеукраїнського науково-літературного органу, розглянуто публікації українських письменників, літературознавців, громадських діячів, які друкувалися у зазначеному виданні.

Ключові слова: ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, періодичне видання, література, першоджерело, письменник, громадський діяч, "Літературно-науковий вісник".

Українська преса минулого — важливе історичне джерело досліджень суспільно-політичного, економічного і культурного життя народу. Як зазначає провідний вітчизняний дослідник періодики, директор Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України (ЛННБ ім. В. Стефаника) М. Романюк, преса — це джерело "своєрідне і багатопланове не тільки за змістом, а й за структурою опублікованого фактичного матеріалу. Велику цінність мають надруковані тексти-джерела..., факти — правдиві свідчення доби, "живі" документи-слова, з допомогою яких сучасні дослідники таких галузей духовної життєдіяльності нації, як історіографія та джерелознавство, філософія і соціологія, критика і літературно-мистецький процес, можуть скласти об'єктивну правдиву картину минулого" [7, с. 6—7].

Історія становлення і розвитку українських часописів привертала увагу багатьох дослідників. До вивчення історії преси в Україні в XIX ст. зверталися видатні українські діячі О. Маковей, І. Франко, Б. Грінченко, І. Кривецький. На сучасному етапі розвитку суспільства її досліджували такі українські науковці, як В. Ігнатієнко, А. Животко, М. Мартинюк, І. Дорошенко, М. Жовтобрюх, О. Дей, С. Дністрянський, Є. Грицак, Б. Яєїнський та багато інших. Серед сучасних дослідників історії розвитку педагогічної думки на сторінках періодичної преси — Т. Добко, О. Сухомлинська, Н. Гулан, І. Зайченко, Н. Побірченко та інші. Українські часописи досліджували у своїх дисертаціях С. Квіт — "Літературно-науковий вісник" ("Вісник") на тлі розвитку української літератури і журналістики 20—30-х років. Ідеологічні, естетичні та організаційні принципи" (2000); О. Сушкова "Періодичні видання для жінок в Україні: динаміка розвитку та концептуальні особливості" (2005); М. Гдакович "Літературні періодичні видання 20—30-х років XX ст. на західно-українських землях у суспільно-політичному і духовному контексті доби" (2003). Значне місце серед джерелознавчої літератури належить працям дослідників української преси Науково-дослідного центру періодики ЛННБ ім. В. Стефаника НАН України (М. Романюк, М. Галушко, І. Крупський, Л. Лисенко, В. Передерій, Л. Сніцарчук та інші). Упродовж багатьох років (2000—2013) проблеми розвитку української національної школи, педагогічної науки, бібліотечної справи у пресі XIX—XX ст. вивчали науковці Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського (ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського) (О. Печенежська, Л. Заліток, Т. Сахарова, Н. Мацібора, Л. Домбровська, Р. Палійчук та інші).

Вагомою складовою фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є дореволюційні періодичні видання, серед яких унікальну колекцію становлять галицькі українські часописи науково-освітнього, літературного спрямування другої половини XIX — початку XX ст. Серед них, зокрема львівські журнали "Правда", "Літературно-науковий вісник", "Записки Наукового товариства імені Шевченка", "Учитель" та інші, що містять оригінальні джерела щодо історії української літератури, культури, освіти, педагогічної думки, до яких сьогодні надається доступ користувачам ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, які є національним надбанням України. Мета статті — висвітлити тематичний діапазон часопису "Літературно-науковий вісник" (1898—1932), що протягом тривалого часу був органом всеукраїнського звучання; привертати увагу читача до оригінальних текстів (першодруків), прижиттєвих публікацій творів українських письменників, просвітителів, культурно-освітніх, громадських діячів.

Українські часописи Львова другої половини XIX — початку XX ст. — це важлива сторінка становлення і розвитку преси міста доби австро-угорського панування (1848—1919 рр.). Вони відігравали помітну роль у формуванні ідеї українського державотворення та національної свідомості українського населення Східної Галичини, яку на зламі XIX — XX ст. (з 90-х рр. XIX ст. по 1917 р.) називали "Українським П'ємонтом". Певна демократизація політичного устрою Австро-Угорської держави у 60-х рр. XIX ст. (було ухвалено конституцію, яка надавала деякі демократичні свободи) сприяла зміцненню зв'язків Галичини з Наддніпрянською Україною та поштовпленню суспільно-політичного та національно-культурного поступу на західно-українських землях. Коли український рух й українське духовне життя в межах Російської імперії з 1863 р. (Валуєвський циркуляр) та з 1876 р. (Емський указ) почали зазнавати особливо жорстких утисків і було заборонено видання українських журналів і газет, українська періодика 70—90-х рр. майже вся сконцентрувалася в Галичині. Деякі з цих видань мали вузько місцевий характер, інші, з огляду на обставини, набули загальноукраїнського значення і підтримувалися діячами культури і літератури Східної України. У Галичині в другій половині XIX ст. друкувалося 70 відсотків усієї української преси. До їх числа

належать насамперед такі львівські журнали, як "Правда", "Зоря", "Літературно-науковий вісник", "Записки Наукового товариства імені Шевченка" та ін.

Потужна активізація соціально-культурного руху на розрізних теренах України наприкінці XIX ст. зумовила "друге українське відродження" в усіх сферах політичного, громадського, культурного та наукового життя. Гостре усвідомлення цінності та самоцінності всього українського, що так довго приглушувалося, виявилось у прагненні письменників, культурно-громадських діячів, а особливо вчених, голосно "завучати по-українськи" [5]. Саме наприкінці XIX ст. почали формуватися засади наукового стилю і текстотворення завдяки заснуванню періодичних видань Наукового товариства ім. Шевченка (НТШ) у Львові.

У січні 1898 р. НТШ з ініціативи М. Грушевського замість літературного журналу "Зоря", що перестав задовольняти потреби культурно-національного українського життя, почало видавати місячник літератури, науки й громадського життя всеукраїнського масштабу "Літературно-науковий вісник" (далі — "ЛНВ"). Редагував його редакційний комітет у складі О. Борковського, М. Грушевського, О. Маковея, І. Франка. Дослідник А. Животко у редагуванні журналу вирізняє особливу роль М. Грушевського, який "зробив" з "Літературно-наукового вісника" орган, що "зайняв найповажніше місце в історії розвитку українського літературно-наукового життя, національно-суспільної думки" [4, с. 149]. Завдяки невтомній праці, широкому світогляду, що ґрунтувався на історичній науці й всебічному знанні, "пощастило М. Грушевському, — як зазначав А. Животко, — зробити з "ЛНВ" один з найповажніших органів української журналістики, який звернув на себе увагу широкого культурного світу. Прислужився тому ще й незвичайний організаційний хист ініціатора і незмінного керівника часопису та вміння скупити навколо нього відповідних людей літературно-наукової праці" [4, с. 149—150].

Серед співробітників "ЛНВ" були представники з усіх українських земель. Завдяки їхній праці журнал став перлиною української літературної творчості. Видавався "Літературно-науковий вісник" за зразком європейських ревію ("товстих журналів").

1907 року "ЛНВ" було переведено зі Львова до Києва. Часопис очолив М. Грушевський. До нової редакційної колегії увійшли В. Леонтович, Л. Старицька-Черняхівська, Ю. Сірий. У програмній статті наголошувалося, що журнал, як і раніше, займатиметься пошуками "доріг, якими повинні піти змагання української суспільності до відродження України і створення відповідних обставин для всестороннього розвою українського народу" [1907. — Т. 37. — С. 1].

Часопис (львівського і київського періодів) охоплював майже все коло проблем, що стояли у ті часи перед українським суспільством. Зосереджуючись насамперед на літературі, друкуючи кращі твори українських письменників і поетів, переклади творів із зарубіжних літератур, літературознавчі статті, часопис водночас виражено (зважаючи на цензурні обмеження), але цілеспрямовано і наполегливо формував світоглядну концепцію про окремішність української нації, самобутність її культури і самостійність історичного буття. Крім художніх творів українських письменників, літературознавців, журнал друкував також статті з української історії, суспільної економіки, мистецтвознавства й інших галузей знань; огляди літератури, науки й суспільно-політичного життя; критику й бібліографію.

Побіжний аналіз змісту "ЛНВ" засвідчує не тільки культурну, а й політико-громадську його значущість. Популярнізує найкращі художні твори різножанрового характеру, різного мистецького спрямування, журнал не лише сприяв розвитку української літератури, а й водночас знайомив українців із тогочасною та класичною європейською літера-

турою. Уміщуючи твори всесвітньо відомих й українських письменників І. Франка, М. Коцюбинського, Лесі Українки, Леся Мартовича, В. Стефаника та інших, часопис прагнув довести, що українська література існує і відповідає найвищому світовому рівню. "ЛНВ" — це, по суті, квінтесенція української літератури. Тут друкувалися твори П. Куліша, Х. Алчевської, Ганни Барвінок, М. Старицького, В. Гнатюка, П. Грабовського, В. Винниченка, С. Єфремова, П. Карманського, Н. Кобринської, О. Кобилянської, Уляни Кравченко, А. Кримського, А. Крушельницького, Василя Лиманського, О. Лотоцького, О. Маковея, І. Огієнка, Марійки Підгірянки, Олени Пчілки, Г. Чупринки, О. Русова, С. Русової, М. Сумцова, Г. Хоткевича, Д. Дорошенка, І. Липи, А. Чайковського, Л. Яновської, М. Яцкова та багатьох інших письменників. Широким спектром імен представлені переклади, серед яких твори Й.-В. Гете, А. Доде, А. Франса, Л. Андрєєва, Джека Лондона, Едгара По, Е. Золя, П. Верлена, І. Чавчавадзе, А. Чехова та інших.

Літературна спадщина видатних письменників є джерелом педагогічних і етнопедагогічних ідей, поглиблює знання з українознавства і має важливе значення в освітньо-виховній практиці. Випуски "ЛНВ" 1899 р., 1904 р., 1907—1914 рр., які зберігаються у фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомилинського, містять низку поетичних і прозових творів та історико-літературних праць тогочасних провідних авторів, зокрема І. Франка "Герой поневоли" (1904), "Великий шум" (1907), "Лисенкове свято в Австрійській Русі" (1904), "Марія Маркович" (Спогади) (1907), О. Маковея "З життя і письменства" (1899), Б. Лепкого "Із поезій" (1904), С. Черкасенка "Поезії" (1904), Г. Хоткевича "Пристрасті" (1904), В. Винниченка "Дим" (1907), "Великий Молох" (1907), М. Вороного "Поезії" (1908), Л. Старицької-Черняхівської "Гетьман Дорошенко" (1911), "Ганна Барвінок" (Спогади) (1911), Софії Тобілевич "Життя І. Тобілевича (Карпенка-Карого)" (1912), Олени Пчілки "Микола Лисенко" (Спогади і думки) (1912), М. Коцюбинського "На острові" (1913), А. Кашенка "Зруйноване гніздо" (1914) та інших.

Крім художніх творів, у розділах "Новини нашої літератури", "З життя і письменства", "Із чужих літератур" друкувалися літературознавчі та історичні матеріали. Серед літературознавчих — розвідки С. Русової "Старе й нове в сучасній українській літературі" (1904), "Жінка в поезії Шевченка" (1914), Г. Шерстюка "Нариси й оповідання П. Барвінського" (1908), І. Франка "Новини нашої літератури" (1904) та інших. О. Грушевський у літературознавчій праці "Сучасне українське письменство в його типових представниках" висвітлює творчість таких письменників: Ганни Барвінок, О. Кониського, І. Нечуя-Левицького, Панаса Мирного; І. Франка, Н. Кобринської, А. Чайковського, Олени Пчілки, Б. Грінченка, О. Кобилянської, Б. Лепкого та багатьох інших.

Опублікована на сторінках "ЛНВ" українська публіцистика висвітлювала широке коло тем і проблем: український правопис, історичне минуле України, канонічні справи церкви, економічний устрій незалежної держави, українське малярство та театральне мистецтво тощо. Безперечно, чільне місце у публіцистичному відділі належить М. Грушевському, який талановито скеровував думку українського суспільства, організовував її в єдине національне ціле. Розглядаючи, наприклад, один із найбільш важливих фактів — територіальний поділ українських земель, М. Грушевський, як дослідив А. Животко, підносить і обґрунтовує ідею національної єдності, кажучи: "Треба розвивати в них (в усіх частинах українських земель) почуття єдності, солідарності, близькості, а не роздмухувати різниці, які їх ділять" [4, с. 151]. Тому сторінки "ЛНВ" містили цінний для українського суспільства інформаційний матеріал із національно-культурного життя на всіх українських землях, з економічного життя, національно-політичного тощо.

Багато років душею часопису був І. Франко. У журналі друкувалися такі його праці, як "Стара Русь" або "З останніх десятиліть" тощо; статті, присвячені науковому та національно-культурному життю на українських землях В. Дорошенка, С. Сфремова, І. Кривецького (видавництво, преса). У "ЛНВ" були опубліковані нариси Л. Старицької-Черняхівської до 25-ліття на українській сцені М. Садовського та Д. Дорошенка до 25-літнього ювілею сценічної діяльності М. Заньковецької. Слід відзначити театральні спогади М. Садовського про минулі роки, а також про русько-турецьку війну, з якої він повернувся героєм війни, георгієвським кавалером. Часопис публікував огляди українського поточного життя, підготовлені С. Черкасенком. Протягом 1912—1914 років було надруковано цикл статей письменника "З українського життя" (1912; 1914 [8]) та матеріал "Українське життя в 1912 році" (1913). Висвітлюючи різні аспекти національного розвитку, автор неодноразово звертався і до проблем шкільної та позашкільної освіти, зокрема він писав про діяльність "Просвіт", про перебіг розгляду питань, що стосуються освіти, у Державній думі, про ущемлення прав українських учителів тощо.

Хвилювали редакцію і суто педагогічні проблеми, що знаходили своє висвітлення в рубриках "З українського життя", "З австрійської України", хоч уміщував журнал і спеціальні статті, як-от: І. Франка "Русини в Галичині і просвіта", М. Грушевського "Справа українських кафедр і наші наукові потреби" (1907) [1], "Українсько-руські наукові курси" (1904) [2]; Ф. Матушевського "З українського життя. (Наші завдання щодо освіти в школі й поза школою...)" (1907) [6], О. Іванчука "З нашої середньої школи" та ін.

Популяризаторська складова наукової діяльності М. Грушевського була плідно продовжена в численних статтях, що друкувалися в російських та українських виданнях, зокрема "Літературно-науковому віснику". Так, у часописі особливого значення набули статті-міркування про необхідність заснування в Україні національних кафедр при університетах і про нагальні потреби української науки. Учений справедливо зазначав, що доки якась мова не має поширення у вищій школі, доки вона не є "органом викладів університетських чи інших вищих шкіл" [1, с. 217], доки вона не стала знаряддям наукової роботи, доти народ, що говорить цією мовою, буде відчувати себе у становищі "нижчої народності". Історик наголошував, що вимога відкриття українських кафедр була висунута спочатку студентами університетів, згодом знайшла підтримку серед свідомої інтелігенції, а також серед молоді середніх навчальних закладів, у робітничих, селянських і міщанських масах. "І одним із таких... питань була справа націоналізації освіти на всіх ступенях школи, починаючи від найнижчої до найвищої і зокрема справа українських дисциплін і українських викладів в вищих школах, передовсім — в університетах української території" [1, с. 43].

Відділ бібліографії "ЛНВ" висвітлював проблеми розвитку українського національно-культурного руху, відгукуючись на всі його прояви, навіть найменші. Як зазначав А. Животко, "все це створювало той ґрунт, на якому виховувалися й зростали українські національно-культурні й визвольні сили, на якому зростала і міцніла ідея національної єдності та поширювався серед української громади національно-суспільний світогляд" [4, с. 152].

Вихід "ЛНВ" був перерваний Першою світовою війною, відновлений 1917—1919 рр. у Києві під редакцією Олександра Олеся як видання Товариства підмоги українській літературі, науці й штуці. У цей період журнал намагався, незважаючи на всі труднощі війни та часті зміни влад, тримати високу мистецьку планку і не торкатися політичних питань. Окрім авторів, яких часопис друкував раніше, тут вміщувалися твори П. Тичини, М. Рильського, К. Поліщука.

З 1922 по 1932 рр. часопис видавався у Львові Українською видавничою спілкою. З ініціативи Є. Коновальця головним редактором "ЛНВ" було призначено Д. Донцова (1883—1973) — визначного політика, публіциста, журналіста, ідеолога українського націоналізму. "ЛНВ" під керівництвом Д. Донцова — це журнал ідеологічно визначений, з відчутнішим нахилом до політичних дискусій, збільшенням частки публіцистичних, історико-мемуарних матеріалів. Хоча варто відзначити, що відновлений часопис зберіг свій високий інтелектуальний рівень, витончений літературний смак. Основним критерієм добору художніх творів до друку як українських, так і зарубіжних авторів залишалася їхня мистецька цінність. У липні 1932 р. через політичні й фінансові труднощі "ЛНВ" перестав виходити. Слід зазначити, що показник змісту "ЛНВ", який охоплює зміст журналу за весь період його існування, укладено Б. Ясінським. Це видання наявне у фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

З 1933 по 1939 рр. видавався журнал "Вістник", який хронологічно й ідейно був продовженням "Літературно-наукового вісника" (Львів; Київ, 1898—1932). Головним редактором часопису був Д. Донцов, головний редактор "ЛНВ" від 1922 р. Редакторами "Вісника" були також І. Устиянович та Б. Окпиш. Видавався часопис коштом Бачинських — родини дружини Д. Донцова Марії [3]. "Вістник" відіграв велику роль у формуванні ідеології цілого покоління українців, світогляду українського громадянства, особливо молоді на західноукраїнських землях, сприяв вихованню патріотизму, утвердженню національної ідеї і, безумовно, заслуговує... на всебічне вивчення", — зазначають Т. Добко та Б. Ясінський, укладачі бібліографічного покажчика, який розкриває зміст журналу "Вістник" (Львів, 1933—1939) [3, с. 5; 9]. Це видання зберігається у фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Часопис висвітлював питання розвитку науки, освіти, української культури, мистецтва, знайомив із кращими творами зарубіжного письменства, проповідував ідеологію українського націоналізму, орієнтацію на культуру Заходу, вів полеміку з москвофілами. На сторінках журналу друкувалися твори видатних діячів України (переважно Галичини та Волині) й української еміграції, переклади творів відомих зарубіжних письменників, політиків, науковців, рецензувалися художні твори та наукові праці як українських, так і зарубіжних авторів [3]. Постійними авторами журналу були визначні історики, фольклористи, етнографи, громадські діячі, письменники, поети, літературознавці й мистецтвознавці: В. Андрієвський, М. Андрусак, В. Біднов, Л. Бурачинська, О. Грицай, В. Дорошенко, О. Думін, М. Кордуба, В. Кубійович, Ю. Липа, Є. Маланюк, С. Наріжний, Олег Ольжич [О. Кандиба], О. Теліга, У. Самчук, С. Сірополко, С. Смаль-Стоцький та ін. У "Віснику" друкувалися публіцистичні статті, наукові праці, огляди, рецензії, матеріали головного редактора Д. Донцова.

Аналізуючи значення "ЛНВ" і "Вісника", А. Животко писав: "Поза публіцистичною сторінкою, що принесла низку статей з-під гострого пера самого редактора, скерованих ним на "очищення" національної ідеї..., обидва ці органи... принесли чимало цінних творів з красного письменства, зокрема молодих письменників" [4, с. 287].

Понад тридцять років "ЛНВ" був всеукраїнським науковим органом, концентрованим виявом української культури як у сфері красного письменства, так і суспільно-політичної думки та літературознавчих студій і мистецтвознавчих досліджень. Часопис намагався підтримувати політичну і культурну соборність України та єдність українського народу. Опубліковані у "ЛНВ" матеріали відіграли виняткову роль у формуванні ідеології українського національного руху та розвитку модерної української літератури.

Всебічне і ґрунтовне вивчення матеріалів "ЛНВ" дає змогу поглиблювати знання тим, хто вивчає історію української літератури, освіти, культури, перекладацьку майстерність, зокрема твори зарубіжної літератури; осягнути історичні особливості літературознавчої україніки. Вивчення журналу є актуальним в умовах розвитку мовно-літературної освіти в Україні у ХХІ ст. Публікації "ЛНВ" доцільно використовувати у ході фахової підготовки вчителів української літератури; вони дають можливість поглиблювати знання студента зі шкільних курсів української літератури, відповідних спецкурсів. Звернення до першоджерел з історії й теорії літератури, української педагогічної думки, освіти, які містить часопис "ЛНВ", має виняткове значення у формуванні педагогічної культури майбутніх вчителів, розвитку їхнього науково-педагогічного мислення, педагогічного світогляду, виробленні підходу до використання історичного матеріалу в практичній діяльності.

Список використаної літератури

1. Грушевський М. Справа українських катедр і наші наукові потреби / М. Грушевський // Літературно-науковий вісник. — 1907. — Т. 37, кн. 1—3. — С. 42—57, 213—220, 408—418.
2. Грушевський М. Українсько-руські наукові курси / М. Грушевський // Літературно-науковий вісник. — 1904. — Т. 27, кн. 7—9. — С. 102—113.
3. Добко Т. Вісник. Місячник літератури, мистецтва, науки й громадського життя (1933—1939) : системат. покажч. змісту / Т. Добко, / НАН України ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; Б-ка Конгресу ; НТШ Америки. — К. ; Вашингтон ; Нью-Йорк, 2002. — 340 с.
4. Животко А. П. Історія української преси / А. П. Животко. — К. : Наша культура і наука, 1999. — 368 с.
5. Зелінська Н. В. Українська наукова періодика кінця ХІХ — початку ХХ ст. як джерело мови сучасної науки / Н. В. Зелінська // Українська періодика : історія і сучасність : доп. та повідомл. Другої всеукр. наук.-теорет. конф., 21—22 груд. 1994 р. — Львів, 1994. — С. 16—20.
6. Матушевський Ф. З українського життя / Ф. Матушевський // Літературно-науковий вісник. — 1907. — Кн. 10. — С. 148—155.
7. Романюк М. На шляху до створення репертуару української періодики : (наук.-дослід. центру періодики Львів. наук. б-ки ім. В. Стефаніка НАН України — 9 років) / М. Романюк // Українська періодика : історія і сучасність : доп. та повідомл. сьомої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 17—18 трав. 2005 р. / НАН України, ЛНБ ім. В. Стефаніка, НДЦ періодики ; за ред. М. М. Романюка. — Львів, 2005. — С. 3—24.
8. Черкасенко С. З українського життя / С. Черкасенко // Літературно-науковий вісник. — 1914. — Т. 65, кн. 1/2. — С. 367—381.
9. Ясінський Б. Літературно-науковий вісник. Покажчик змісту. Т. 1—109 (1898—1932) / Б. Ясінський. — К. : Смолоскип, 2000. — 544 с.

В статъе освещено историческое значение журнала "Литературно-научный вестник" (1898—1932) — всеукраинского научно-литературного органа; рассмотрены публикации украинских писателей, литературоведов, общественных деятелей, которые печатались в указанном издании.

The historical meaning of the "Literary Scientific Reporter" (1898—1932) as All-Ukrainian literary scientific press organ is revealed. The publications of Ukrainian writers, literary historians, and civil society leaders, who made publications in this magazine, are examined.

Надійшла в редакцію 5 червня 2013 року